

КОНСТИТУЦИЙВИЙ ИСЛОҲОТЛАРДА ИНСОН ҲУҚУҚ ҲАМДА ЭРКИНЛИКЛАРИ ҲИМОЯСИНИ ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

¹Толибжон Умаров

Бош прокуратура бўлим бошлиғи,
юридик фанлари доктори,

²Сарвар Ахмедов

Бош прокуратура бўлим катта прокурори.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7359302>

ARTICLE INFO

Received: 14th November 2022

Accepted: 21st November 2022

Online: 24th November 2022

KEY WORDS

Янги Ўзбекистон,
конституция, Ёшлар
дафтари, устувор
йўналишлар, инсон ҳуқуқ ва
эркинликлари, қонунчилик
ижроси устидан назорат.

ABSTRACT

Мақолада муаллиф томонидан мамлакатимизда амалга оширилаётган конституциявий ислоҳотлар, унда инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимояси таъминланишига алоҳида эътибор қаратилаётганлиги, янги таҳрирдаги Конституцияга берилган тақлифларни қайд этади.

Юртимизда амалга оширилаётган тизимли ислоҳотлардан кўзланган асосий мақсад инсон қадрини улуғлаш, халқ парвар давлат барпо этиш ҳамда адолат ва қонун устуворлигини таъминлашдир.

Учинчи Ренессанс пойдеворини яратаётган Янги Ўзбекистон бу йўлда қисқа муддатда улкан ютуқларни қўлга киритгани қувончлидир.

Тараққиётимизнинг Президентимиз томонидан асос солинган янги босқичидаги ҳаётбахш ислоҳотларнинг мустаҳкам ҳуқуқий асослари эса айнан Конституциямизда белгилаб қўйилган устувор тамойил ва қоидаларга тўлиқ мослигини алоҳида эътироф этиш ўринлидир.

Асосийси, Конституциядаги барча муҳим қоидаларнинг тўлиқ рўйбга чиқарилишини амалда таъминлаш янгиланаётган Ўзбекистоннинг энг

катта мақсади сифатида белгилаб олинди.

Бош қомусимизнинг муқаддимасидаёқ белгиланган инсон ҳуқуқларига содиқлик, ҳозирги ва келажак авлодлар олдигаги юксак масъулият, демократия ва ижтимоий адолатга садоқат, фуқароларнинг муносиб ҳаёт кечиришларини таъминлаш каби кўплаб устувор тамойиллар бугун ҳар бир инсон ҳаётидаги ўзгаришлар мисолида намоён бўлмоқда.

Барча соҳа ва тармоқларни қамраб олган ислоҳотларнинг натижалари юртимизнинг исталган ҳудудида, жумладан энг олис туманлардаги қишлоқ ва овулларда ҳам бўй кўрсатмоқда. Одамлар Конституцияда кафолатланган ҳуқуқ ва эркинликлардан амалда баҳраманд бўлаётганини бугун ҳеч ким инкор этолмайди.

Бунинг ҳал қилувчи омили эса ҳаётий ташаббуслар ва эзгу ғоялар муаллифи бўлган, устувор вазифаларни белгилаб бераётган Давлатимиз раҳбари уларнинг амалда рўёбга чиқиши учун ҳам улкан масъулиятни ўз зиммасига олаётгани, бутун борлиғини миллат ва мамлакат манфаатларига бахшида этаётганидир.

Алоҳида таъкидлаш керакки, сўнгги беш йилда суд мустақиллиги, сайлов тизими, маҳалла институтини мустаҳкамлаш ва бошқа ижтимоий йўналишларда Конституциянинг 21 та моддасига 32 та ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди.

Бу даврда Ҳаракатлар стратегияси доирасида “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халққа хизмат қилиши керак” деган бош тамойил асосида 77 та Қонун, 32 та Президент Фармон ва қарорлари, 57 та Ҳукумат қарори ҳамда 38 та бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб, ҳаётга татбиқ этилди. Натижада қонун устуворлиги соҳасида халқаро рейтингларда мамлакатимиз ўрни 5 поғона кўтарилди ва аҳоли даромадлари икки карра оширилди.

Амалга оширилаётган ишлар албатта халқаро кўрсаткичлар ва мамлакат имиджига ҳам ижобий таъсир кўрсатмай қолмади.

Масалан, Ўзбекистон халқаро рейтингларда энг барқарор ўсишга эришган дунёнинг олти давлатидан бирига айланиб, хусусан, Иқтисодий эркинлик индексида эркин савдо бўйича позицияси рекорд даражагашиб, 163-ўриндан 67-ўринга кўтарилди. Мамлакатимиз бу борада АҚШ, Япония ва Хитой каби давлатлардан ҳам илгарилади.

Давлат органларининг том маънода халққа хизмат қилувчи тузилмаларга айлантирилаётгани эса, давлатчилик тарихидаги мисли кўрилмаган воқеликдир.

Хусусан, Конституцияга мувофиқ мамлакат ҳудудида қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилиши устидан назоратни амалга оширишга ваколатли прокуратура органлари ҳам Давлатимиз раҳбарининг эзгу ташаббуслари, амалий саъй-ҳаракатлари натижасида ҳақиқий “Халқ прокуратураси”га айланиб бормоқда.

Зотан, фуқароларнинг Конституция ва қонунларда белгилаб қўйилган ҳуқуқ ҳамда эркинликлари ҳимоясини сўзсиз таъминлаш бугун прокуратура органларининг устувор вазифасидир.

Бу жараёнда “Инсон қадрини улуғлаш” тамойили

асосида биргина прокуратура органлари томонидан 152 мингдан зиёд эҳтиёжманд оилага ҳар томонлама кўмак кўрсатилди. Ушбу ёрдамларни манзилли ташкил этилганлиги натижасида қарийб 95 фоизи эҳтиёжмандлар рўйхатидан чиқарилди.

Жумладан, “Ёшлар дафтари”га киритилган 164 минг, “Аёллар дафтари”даги 477 минг нафар фуқарога аниқ ва манзилли ёрдамлар кўрсатилди, жумладан 4 минг нафар ёшлар ва 103 минг нафар хотин-қизлар прокурорлар кўмаги билан доимий ишга жойлашди.

Конституциявий ислохотлар натижадорлигини таъминлаш ва халқчил ислохотларни давом эттириш мақсадида Давлатимиз раҳбари

ташаббуси билан қуйидаги устувор йўналишлар белгилаб берилди:

биринчидан, "шахс - жамият - давлат" парадигмасини конституциявий қонунчилик ва конституциявий амалиётда мустаҳкамлаш;

иккинчидан, иқтисодий ислохотлар жараёнида шахс манфаатларини самарали таъминлаш ҳамда унинг талаб ва эҳтиёжларидан келиб чиқиш;

учинчидан, фуқаролик жамияти институтларининг роли ва мавқеини конституциявий асосда белгилаш;

тўртинчидан, оила, оналик ва болалик институтини ривожлантириш, миллатлараро тотувликни мустаҳкамлашнинг конституциявий асосларини белгилаш;

бешинчидан, Конституцияда ёшларга оид давлат сиёсатини устувор йўналиш сифатида киритиш;

олтинчидан, бугунги кунда Ўзбекистон ижтимоий давлат ва адолатли жамият қуриш йўлидан дадил кетаётганини ҳисобга олиб, "Янги Ўзбекистон – ижтимоий давлат" тамойилини конституциявий норма сифатида белгилаш;

еттинчидан, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг амалдаги тизими самарадорлигини ошириш, болалар меҳнатининг олдини олиш, ногиронлар, кекса авлод вакиллари ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилиш;

саккизинчидан, Конституцияга махсус экологик бўлим, глобал иқлим ўзгариши билан боғлиқ ҳуқуқий нормаларни киритиш;

тўққизинчидан, асосий қадрият сифатида инсон капиталини ривожлантиришни конституциявий даражага кўтариш.

Қайд этилган манзилли ислохотларни изчиллик билан давом эттириш доирасида "Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Конституциявий Қонуни лойиҳаси бўйича Бош Қомусимизнинг 64 та моддасига 200 дан ортиқ ўзгартиш ва қўшимчалар, 16 та нормани ўз ичига олган 6 та янги модда қўшиш таклиф этилди.

Бундан ташқари, Конституцияга киритилиши кутилаётган қўшимчалар қатор халқаро ҳужжат ва конвенциялардаги қоидаларнинг принципларидан келиб чиққан бўлиб, том маънода инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоясини таъминлашга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

Жумладан, Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт¹ (1976), Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт ва унинг биринчи Факультатив протоколи² (1976) ҳамда Иккинчи Факультатив протоколи³ (1989), (1948), Ирқий камситишнинг барча шаклларида барҳам бериш тўғрисидаги халқаро конвенция⁴ (1965), Аёлларга нисбатан камситишнинг барча шаклларида

1

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml

2

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpro1.shtml

3

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/deathpro.shtml

4

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/raceconv.shtml

барҳам бериш тўғрисидаги конвенция⁵ (1979-йил), Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция⁶ (1989), Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция⁷ (2006) қоидалари Бош қомусимизда ўз аксини топди.

Мазкур таклиф этилаётган нормаларга ҳалқимизнинг муносабатини Референдум ўтказиш йўли билан аниқлаш режалаштирилмоқда.

Прокуратура органлари ҳам қонунлар бажарилишини назорат қилиш ва қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи асосида мазкур конституциявий ислохотларнинг фаол иштирокчиси ҳисобланади.

Бош прокуратура томонидан бошқа ваколатли идоралар ҳамкорлигида Конституцияга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақидаги Конституциявий қонун лойиҳасига суд-ҳуқуқ соҳасини демократлаштириш, ижтимоий ҳимоя ва мулк ҳуқуқини ҳимоя тизимини кучайтириш йўналишида қатор таклифлар ишлаб чиқилди.

Хусусан, суд-ҳуқуқ соҳасини демократлаштириш ва эркинлаштириш, суд ҳокимиятининг фуқаролар ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш борасидаги роли ва аҳамиятини янада оширишга қаратилган нормалар билан яъни, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 109, 111, 112, 116-моддалари ҳар жиҳатдан бойитиладиган бўлди.

⁵ <https://lex.uz/docs/2685526>

⁶

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml

⁷

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

Масалан, 109-модда бўйича Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарига ва Ўзбекистон Республикаси Президентига мамлакатдаги конституциявий қонунийликнинг ҳолати тўғрисида ахборот тақдим этиш вазифаси юкланмоқда.

Унга асосан Конституциявий суд бевосита ислохотлар самарадорлигини жойига чиққан ҳолда ўрганади, фуқаролар ва юридик шахсларнинг муайян ишда суд томонидан уларга нисбатан қўлланилган қонуннинг Конституцияга мувофиқлигини текшириш ҳақидаги шикоятларини кўриб чиқиш орқали аҳоли билан мулоқоти йўлга қўйилади. Умуман айтганда, ушбу соҳа вакиллари ҳам халқ орасига фаол кириб боради.

Яна бир муҳим жиҳат, 116-моддада адвокат шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича ўз касбий вазифаларини амалга ошираётганда унинг фаолиятига аралашишга йўл қўйилмаслигини белгилаш орқали малакали юридик ёрдам кафолатланмоқда.

Шунингдек, Конституцияда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш билан боғлиқ ҳуқуқий нормалар аниқ очиб берилмоқда. Жумладан, амалдаги Конституциянинг “Иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлар” бобининг 37-моддасида ижтимоий ҳимояга муҳтож оилалар ва ишсиз фуқароларни тўлиқ қамраб олиши назарда тутилмоқда.

Яъни, ушбу норманинг ҳаётга татбиқ этилиши орқали ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган “Темир дафтар”даги барча тоифа қамраб олинмоқда.

Илгари ушбу нормадаги бўшлиқ ва тартибга солинмаган масалалар мавжудлиги, соҳада қатор қонунбузилиши ҳолатларига ҳам шароит яратиб берган.

Хусусан, Бош прокуратура томонидан жорий йилнинг 9 ойи давомида ўтказилган ўрганиш ва мониторинглар натижасида **ижтимоий соҳада** 21 мингдан ортиқ қонунбузилиш ҳолатлари аниқланиб, уларни бартараф этиш борасида 20 мингдан зиёд прокурор назорати ҳужжатлари қўлланилган,

5,7 млрд. сўмлик етказилган зарарлар ихтиёрий қопланган, судларга қиймати 26,5 млрд. сўмлик даъво аризалари киритилган. Натижада 35 мингдан зиёд фуқаронинг бузилган ҳуқуқлари тикланган

Шу билан бирга, иқтисодий соҳада ҳам 2022 йилнинг 9 ойида 22 мингдан ортиқ қонун бузилиши ҳолатларига йўл қўйилган, 47 мингдан зиёд шахснинг, шу жумладан 7 мингдан ортиқ юридик шахсларнинг бу борадаги ҳуқуқлари бузилган.

Чунки, амалдаги қонун ҳужжатларида монополия, суд қарорисиз мулкни олиб қўйиш ва фуқароларнинг бошқа мулкӣ ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш тартиби тўлиғича мустаҳкамлаб қўйилмаган эди.

Янги таклиф этилаётган яна бир норма, бу тадбиркорларнинг мулк ҳуқуқи дахлсизлиги ва рақобат муҳитини қонунӣ асосларини яратиш билан боғлиқ.

Хулоса сифатида қайд этиш жоизки, янгиланаётган конституция мамлакатимизнинг узоқ муддатли тараққиёт стратегияси, юртимиз ва халқимизнинг эртанги фаровон ҳаёти

учун мустаҳкам ҳуқуқӣ асос ва ишончли кафолат бўлади.

Бу даврда аҳоли манфаатидан келиб чиқиб, ислохотлар натижадорлиги таҳлили натижасида жорий йилнинг ўтган даврида қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунӣликни мустаҳкамлаш мақсадида **85 мингга** яқин прокурор назорати ҳужжатлари қўлланилди.

21 мингдан ортиқ ноқонунӣ ҳужжатлар прокурорларнинг протестлари асосида қонунга мувофиқлаштирилди,

қонун талабларини бузган **31 минг** нафар мутасадди интизомӣ ва маъмурий жавобгарликка тортилди,

қўпол қонун бузилиши ҳолатлари юзасидан **4 мингга** яқин жиноят иши қўзғатилди.

Прокурор текширишлари ва жиноят ишлари тергови

давомида жами **1 трлн. 13 млрд.** сўм зарар ундирилди.

Албатта, амалга оширилган ишлар билан бир қаторда, улар ҳақида кенг жамоатчиликни бохабар қилиш ҳам муҳим ҳисобланади.

Прокуратура органлари фаолиятига ошкоралик бериш,

ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ва профилактика қилиш,

шунингдек, давлат сиёсатининг устувор йўналишларини оммавий

ахборот воситаларида кенг тарғиб қилиш юзасидан жорий йилнинг ўтган 9

ойи давомида жами **109 418** та тарғибот тадбирлари амалга оширилиб,

35 213 тасини оммавий ахборот воситаларидаги чиқишлар ташкил

қилган. Уларнинг **6 949** таси марказий

телевидениеда чиқишлар ҳисобига тўғри келади.

Шу билан бирга, интернет тармоғида чиқишларга ҳам алоҳида эътибор қаратилиб, Бош прокуратуранинг расмий веб-сайтида жами **2 391** та маълумот, “Facebook” ва “Instagram” ижтимоий тармоқлардаги саҳифаларига ҳамда “Telegram” каналига **7 173** та хабарлар, янгиликлар, видеоролик ва инфографикалар жойлаштирилган.

Бундан ташқари, жамоатчилик билан алоқалар ва ҳуқуқий ахборот бўлими томонидан “Telegram” мессенджеридида (t.me/Hshamsutdinov) юритилаётган каналда **127** та, шундан **12** та видео, **5** та инфографика ва **110** та матн шаклидаги хабарлар чиқарилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Давлат органлари ва

ташкилотларининг фаолияти очиқлигини таъминлаш, шунингдек, жамоатчилик назоратини самарали амалга оширишга доир қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги ПФ-6247-сонли Фармонига асосан, прокуратура расмий веб-сайтининг бош саҳифасида ижтимоий аҳамиятга молик маълумотлар жойлаштириш учун алоҳида рукн ташкил этилиб, соҳага оид маълумотлар жойлаштирилиб келинмоқда.

Зеро, Ўзбекистон халқи Конституцияга киритиш таклиф этилаётган янги норма ва қоидаларни моҳиятини ҳис қилиб, режалаштирилаётган сиёсий жараёнларда фаол иштирок этиб, холис ва ҳаққоний муносабат билдириши тўғри бўлади.

References:

1. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml
2. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpro1.shtml
3. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/deathpro.shtml
4. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/raceconv.shtml
5. <https://lex.uz/docs/2685526>
6. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
7. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml